

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸುಂದರ ನೆಲೆ ಕಾಗಿನೆಲೆ

ಡಾ. ಶಿವಯೋಗಿ ಕೋರಿಶೆಟ್ಟರ

ಸಹ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು

ಇತಿಹಾಸ ವಿಭಾಗ

ಜಿ.ಎಚ್. ಪದವಿ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಾವೇರಿ.

Article Link: <https://aksharasurya.com/2023/05/shivayogi-korishettara/>

ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬ್ಯಾಡಗಿ ತಾಲೂಕಿನ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಅವಧಿಯಿಂದಲೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕೌತುಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದು ಅಂದಿನ ಬನವಾಸಿ-12000 ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ಹಲವಾರು ಕಂಪಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದ ಬಾಸವೂರು-140 ಕಂಪಣದ ಆಧೀನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು. ಕಾಗಿನೆಲೆ ಬಾಸವೂರು ಕಂಪಣದ ಉಪ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗದ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವೂ ಆಗಿದ್ದು, ಕಾಗಿನೆಲೆ-12 ಎಂಬುದಾಗಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಸುತ್ತಲಿನ 12 ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಇದು ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾಗಿತ್ತು. ಈ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಗಳು ಯಾವವು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ಮೌನವಾಗಿದ್ದರೂ, ಗೊಟ್ಟಗಡೆಯಲ್ಲಿನ (ಇಂದಿನ ಹಿರೇಹಳ್ಳಿ) ಶಾಸನವು ಆ ಪ್ರದೇಶವು ಕಾಗಿನೆಲೆ 12 ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. (ಕ.ಇನ್ನ. ಸಂ.4 ಶಾ.ಸಂ.10 ಕ್ರಿ.ಶ.1121)

ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಮಲೆನಾಡಿನ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ನಿಸರ್ಗ ಸೌಂದರ್ಯದ ಬೀಡಾಗಿತ್ತು. ಸಿರಿನೆಲೆ ಗುಣದನೆಲೆ ಭಾಸುರಕಿರ್ತಿನೆಲೆ ವಿವೇಕ ವಿಭವದ ನೆಲೆ ವಿ|| ಸ್ತರಿಪ ಜಯವಧುಗೆ ನೆಲೆಯನೆ|| ಕರವೆಸಗುಂ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಧರಿತ್ತೀತಳದೋಳ್|| ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ವರ್ಣಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಗಿನೆಲೆ ಸಂಪತ್ತಿನ ಗುಣದ ಕೀರ್ತಿಯ ವಿವೇಕದ ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಜಯದ ಸಮೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ ನಗರವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಕೆರೆ, ತೋಟ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾಚೀನ ಹಾಗೂ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ನಗರ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಆನಂತರದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿಕೇಶವನ ನೆಲೆಯೂ, ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠ ಕನಕದಾಸರ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವೂ ಆದ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಅನೇಕ ಪುಣ್ಯಪುರುಷರ ನೆಲೆಯಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ

ಪಡೆದಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದ ಉದ್ದೇಶ ಸುಂದರ ನಗರವಾಗಿದ್ದ ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವುದಾಗಿದೆ.

ಕಾಗಿನೆಲೆ ಸ್ಥಳನಾಮ ಕುರಿತಂತೆ ಹಲವು ಐತಿಹ್ಯಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ, ಇಲ್ಲಿನ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಹುತ್ತದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಬಿಳಿ ಕಾಗೆಯೊಂದು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಯನ್ನು ತಿಂದು ಬೀಜವನ್ನು ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿತ್ತು. ಸ್ಥಳೀಯರು ಇದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಮುಂದಾದಾಗ ಬಿಳಿಕಾಗೆ ಲೊಹದ ಹಕ್ಕಿಯಾಗಿ ಹುತ್ತದೊಳಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅಗೆಯಲಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ ವಿಗ್ರಹ ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದ್ದರಿಂದ, ಕೊಂಡಪ್ಪ ಹಾಗೂ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ಸಹೋದರರು ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಜನರ ನಂಬುಗೆ.

'ಕಾಗಿನೆಲೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಸ್ಥಳನಾಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿವೇಚಿಸಿದರೆ, ಕಾಗಿನೆಲೆ ಇದು ಪಕ್ಷಿವಾಚಕ ಗ್ರಾಮನಾಮವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ 1121ರ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು 'ಕಾಗಿನೆಲೆ' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. (ಸೌ.ಇಂ.ಇನ್ನ, ಸಂ.18, ಶಾ.ಸಂ.120) ನಿರ್ದಿಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ 'ಕಾಗಿ' ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಶಬ್ದವು. ಇನ್ನು ವಾರ್ಗಿಕದಲ್ಲಿರುವ 'ನೆಲೆ' ಎಂಬುದು ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇದರ ಸಹಜವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ವಾಸಸ್ಥಳ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಕಾಗಿನೆಲೆ ಎಂದರೆ ಕಾಗಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಳ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಅಷ್ಟೊಂದು ಸಮಂಜಸವಲ್ಲ. 'ನೆಲೆ' ಎಂಬುದು 'ನೆಲ್ಲ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ನೆಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಗದ್ದೆಗಳು. ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಗದ್ದೆಗಳ ಸೀಮೆಗೂ ಕಾಗೆಗೂ ಒಂದು ಸಂಬಂಧವಿದೆ. ಎಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೋ, ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಗೆಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಾಸವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಎಂದರೆ ಕಾಗೆಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ಸೀಮೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥೈಸಬೇಕು. (ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂಪುಟ-45, ಪು.257)

ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿ ಅನೇಕ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಶೂರರೂ, ಧರ್ಮಾಭಿಮಾನಿಗಳೂ, ಧರ್ಮಸಹಿಷ್ಣುಗಳು ಆಗಿದ್ದ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡರು ಸಾರ್ವಜನಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ಕೆರೆ ನಿರ್ಮಾಣ,

ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಧರ್ಮಪ್ರಭುಗಳು ಎನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಈ ಭಾಗದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಶ್ರಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡರ ವಂಶಾವಳಿ ಹಾಗೂ ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಅರಿಯಲು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ದೇವಾಲಯಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ಪ್ರಾಚ್ಯವಶೇಷಗಳು ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತವೆ.

ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತನಾದ ಈ ಉಪವಿಭಾಗದ ಮೊದಲ ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡನೆಂದರೆ, ಜಕ್ಕಗಾವುಂಡ. (ಧಾ.ಜಿ.ಶಾ.ಸೂ. ಬ್ಯಾಡಗಿ ತಾಲೂಕು. ಶಾ.ಸಂ.16 ಕ್ರಿ.ಶ.1072) ಈತನನ್ನು ಶಾಸನವು ಮಹಾನ್ ದಾನಿಯೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಜಕ್ಕಗಾವುಂಡ ಇತರರ ಜೊತೆಗೂಡಿ ಇಲ್ಲಿನ ಗ್ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂಮಿ, ಹಣ ಹಾಗೂ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ದಾನಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಈತನ ನಂತರ ಕ್ರಿ.ಶ.1121ರ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಶಾಸನವು ಬರ್ಮಗಾವುಂಡನನ್ನು 'ವಿನಯದಕಣಿ' ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ. ಬರ್ಮಗಾವುಂಡ ಹಾಗೂ ಕಾಳಿಯಬ್ಬೆಯರ ಪುತ್ರನೇ ಕಾಳಗಾವುಂಡ. ಬರ್ಮಗಾವುಂಡನ ತರುವಾಯ ಕಾಳಗಾವುಂಡ ಅಧಿಕಾರ ನಿರ್ವಹಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈತನನ್ನು ಶಾಸನವು 'ಗುಣಮಣಿವಿಭೂಷಣ', 'ಅಮ್ಮನ ಗಂಧವಾರಣ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲದೇ, ಹಲವಾರು ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಈತನು ಜಯಿಸಿದಂತೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. (ಸೌ.ಇಂ.ಇನ್ನ. ಸಂ.18 ಶಾ.ಸಂ. 120) ಧಾರ್ಮಿಕ ಮನೋಭಾವದ ಈ ನಾಳ್ವಾಳು ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಳೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ, ವಾಗ್ಗಲನಾ ಮಂಟಪ, ಕೈಲಾಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. (ಅದೆ, ಶಾ. ಸಂ.120) ಈತನ ತರುವಾಯ ಎರಡನೇ ಬರ್ಮಗಾವುಂಡ ಹಾಗೂ ಶೋಭನಗಾವುಂಡರು ಅಧಿಕಾರ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು.

ಶೋಭನಗಾವುಂಡ ರಣಕಲಿಯಾಗಿದ್ದು, ಕುಂತಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹಲವಾರು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯಸಮೇತ ಪಾಲ್ಗೊಂಡು, ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ 'ಅಂಗಚಿತ್ತ' ಎಂಬ ಬಿರುದು, ರಾಜಚಿನ್ತೆ ಹಾಗೂ ಚಂದ್ರಕೊಡೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಶೋಭನಗಾವುಂಡನ ತರುವಾಯ ಸಿಂಗ, ಮೂರನೇ ಬರ್ಮಗಾವುಂಡ, ಚಿಲಗಾವುಂಡರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯನ್ನು ಆಳಿದ ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ತದನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಸೆಟ್ಟಿ ಎಂಬವನು ಅಧಿಕಾರ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈತನು ಸಿಂಗ ಹಾಗೂ ಮದ್ದವೆಯರ ಪುತ್ರನಾಗಿದ್ದು, ಇತನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮನೋಭಾವದವನಾಗಿದ್ದು, ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವಮಂದಿರ, ತಟಾಕ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆ, ಸತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದು, ಈತನನ್ನು ಶಾಸನವು 'ದಾನನಿಧಿ', 'ಕುಶಲಕಳಾನಿಧಿ' 'ಸತ್ಯನಿಧಿ' ಮುಂತಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ. (ಅದೆ, ಶಾ. ಸಂ.120) ಈತನ

ತರುವಾಯ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಕಾಳಗಾವುಂಡನು ಕಾಳಿಸೆಟ್ಟಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಇಲ್ಲಿನ ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯ ತಪೋಧನರ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಳಾಮುಖಿ ಯತಿ ಶಿವಶಕ್ತಿ ಪಂಡಿತರ ಕಾಲನ್ನು ತೊಳೆದು ಭೂಮಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಕೇರಿಯ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿ ಸಂಘಗಳಾದ ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿವರ್, ಉಗುರ ಮೂನ್ನೂರ್ವರು, ಎಪ್ಪದಿಂಬರು, ನಖರಂಗಳು, ತೆಲ್ಲಿಗರು, ಸಿಪ್ಪಿಗರು, ಬಣಜಿಗರೈನೂರ್ವರು ಹಾಗೆಯೇ ವಡ್ಡರಾವುಳ ಮಲ್ಲರಸರು, ದವಸಾಯದ ಪೆರ್ಗಡೆ ಸುಬ್ಬಣಯ್ಯ ವಿವಿಧ ದಾನಗಳನ್ನು ಕಾಳಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಜೊತೆಗೂಡಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿನ ಹಲವಾರು ಪ್ರಭುಗಾವುಂಡರು ಕಾಗಿನೆಲೆ-12ರ ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಾಳಹಸ್ತೇಶ್ವರ, ಮಳಿಮಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಕರ್ಪೂರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳು ಈಗ ಕಾಲನ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿ ವಿನಾಶದ ಅಂಚಿಗೆ ತಲುಪಿವೆ. ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ದೇವಾಲಯಗಳು ಸರಕಾರದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಿಕಾರದಿಂದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿವೆ.

ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಹಾಗೂ ಮಂಡಳೇಶ್ವರರ ಪರವಾಗಿ ನಡೆದ ಹಲವಾರು ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಯೋಧರು ಮರಣೈಸಿದ್ದಾರೆ, ಈ ಹೋರಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವೀರರ ಸ್ಮರಣೆಗಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಬಿಟ್ಟಿರಸನು ಹಾವನೂರನ್ನು ಮುತ್ತಿದಾಗ, ಇಲ್ಲಿನ ಯಕ್ಕಟಕ ರಾಜಣ್ಣನೆಂಬವನು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ್ದಾನೆ. (ಧಾ.ಜಿ.ಶಾ.ಸೂ. ಬ್ಯಾಡಗಿ ತಾಲೂಕು. ಶಾ.ಸಂ.19 ಕ್ರಿ.ಶ. 1136) ಮತ್ತೊಂದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಬಾಚಣ್ಣನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಊರಿನ ಜನ ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. (ಅದೆ, ಶಾ.ಸಂ.20. ಕ್ರಿ.ಶ.1146) ಯಾದವ ದೊರೆ ಸಿಂಘಣನ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲು ವೀರನೋರ್ವನ ಮರಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. (ಅದೆ, ಶಾ.ಸಂ.21. ಕ್ರಿ.ಶ.1147) ಇನ್ನೊಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಯಾದವ ದೊರೆ ರಾಮಚಂದ್ರದೇವನ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಬಂದನಿಕೆಯ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಸೋಯಿದೇವನು ತರವೂರಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿದಾಗ ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಬುಗುಡರ ಸಿದ್ಧಯ್ಯ ಮರಣ ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ. (ಅದೆ, ಶಾ.ಸಂ.22. ಕ್ರಿ.ಶ.1283) ಇನ್ನೆರಡು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ಎಲೆವಾಳದಲ್ಲಿ ಬುಲಿಗನೆಂಬವನ ಮರಣವನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದರೆ, ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ

ವೀರನೋರ್ವನ (ಹೆಸರು ತೃಟಿತಗೊಂಡಿದೆ.) ಮರಣವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಿಜಯನಗರದ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಕಾಪುರ ಪ್ರದೇಶದ ಎಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಂತನಾಗಿ (ಡಣ್ಣಾಯಕನಾಗಿ) ಬೀರಪ್ಪ ನಾಯಕನು ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಸತ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದ ಡಣ್ಣಾಯಕ ಬೀರಪ್ಪ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಪತ್ನಿ ಬಚ್ಚಮ್ಮ ಇವರಿಗೆ ಬಹುಕಾಲದ ನಂತರ ತಿರುಪತಿ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನ ಆಶೀರ್ವಾದದ ಫಲವಾಗಿ ಪುತ್ರನೋರ್ವನು ಜನಿಸಿದನು. ಬಾಡ ದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಈ ಪುತ್ರನಿಗೆ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ಸಹಜವಾಗಿ ಅರಸು ಕುಮಾರನಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಶಸ್ತ್ರ ಹಾಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಬೀರಪ್ಪ ನಾಯಕ ಅಕಾಲಿಕ ಮರಣಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿ ಪುತ್ರ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ನಾಯಕ ಡಣ್ಣಾಯಕನಾದನು. ಹೀಗೆ ಆಡಳಿತದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ ಲಾಯವೊಂದನ್ನು ಅಗೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಹೂತಿ-ದ್ದ ಏಳು ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ ಹೊನ್ನು ದೊರೆತಿತು. ಈ ಸಂಪತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜನಪ್ರಿಯನಾದ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನಾಯಕನನ್ನು 'ಕನಕನಾಯಕ' ಎಂಬುದಾಗಿಯೇ ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಟನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಕನಕನಾಯಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪರವಾಗಿ ಯುದ್ಧವೊಂದರಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯ ಸಮೇತ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೈರಿಪಡೆಯಿಂದ ಮಾರಣಾಂತಿಕವಾಗಿ ಗಾಯಗೊಂಡು ಅರೆಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗ 'ಕನಕಾ ಇನ್ನಾದರೂ ನನ್ನ ದಾಸನಾಗು' ಎಂಬ ಆಶೀರ್ವಾಣಿಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತ ಕನಕನಾಯಕ, ಯುದ್ಧ ವಿನಾಶಗಳಿಗೆ ಆಸೆ ವ್ಯಾಮೋಹಗಳೆ ಕಾರಣವೆಂದರಿತು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು. ಅಂದು ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಕ್ತಿ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡು ವ್ಯಾಸರಾಯರಿಂದ ಹರಿದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದು, ಹರಿದಾಸನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟನು. (ವಿಜಯವಾಣಿ, 6/1/2023)

ಬಂಕಾಪುರ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಮರಳಿದ ಕನಕದಾಸರು ರಕ್ಷಣೆ ಇಲ್ಲದ ಬಾಡದ ಅರಮನೆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ರಂಗನಾಥ ಹಾಗೂ ನೆರೆಯ ಚನ್ನಾಪುರ ಗುಡ್ಡದ ಚನ್ನಕೇಶವ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಹಾಗೂ ಇಂಗಳಗೊಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರು. ನಿಸರ್ಗ ಸುಂದರ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ರಂಗನಾಥನನ್ನು ಕನಕದಾಸರು 'ಆದಿಕೇಶವ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆದು, ಇದನ್ನು ತಮ್ಮ ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಯ ಕೇಂದ್ರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸು

ಶ್ರೀರಂಗರಾಯ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಕನಕದಾಸರು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಹಲವಾರು ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಉಂಬಳಿಯಾಗಿ ನೀಡಿದನು. ಈ ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ರೈತರಿಗೆ ನೀಡಿ ಅದರಿಂದ ಬಂದಆದಾಯವನ್ನು ದೇವಾಲಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸುತ್ತ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು ನೆಲೆ ನಿಂತು, ಆದಿಕೇಶವನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ 98ನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಹಲೋಕ ತ್ಯಜಿಸಿದರು. ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕಳೇಬರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಸಮಾಧಿ ಕೆರೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದೆ.

ಆದಿಕೇಶವನ ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತರಾಗಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರು ಕೃಷ್ಣ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ನಾಡಿನುದ್ದಕ್ಕೂ ಹರಿಸುವಲ್ಲಿ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮಹಾನ್ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರಾದ ಕನಕದಾಸರು ಜಾತಿಯ ವಿಷವರ್ತುಲವನ್ನು ಕುರಿತು 'ಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮ ಕುಲದ ನೆಲೆಯನೇನಾದರೂ ಬಲ್ಲಿರಾ ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ, ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆ ಮೂಲಕ ಜಾತಿಬೇಧ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮೌಢ್ಯಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಮನ್ವಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆಳವಾದ ಭಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಅಪಾರ ಜ್ಞಾನ ಹೊಂದಿದ್ದ ಸಂತ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು ಹಲವು ಅಗ್ರ ಕೃತಿಗಳ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ, ನಳಚರಿತೆ, ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ, ನರಸಿಂಹಸ್ತವ ಸಾಂಗತ್ಯ, ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಹಾಗೂ ಉಗಾಭೋಗಗಳಂತಹ ಪ್ರಮುಖ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ ಶ್ರೀಮಂತ ಮತ್ತು ಬಡವರ ನಡುವಿನ ವಿಭಜನೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಒಂದು ರೂಪಕವಾದರೆ, ನಳಚರಿತೆ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಳ ಮತ್ತು ದಮಯಂತಿಯರ ಕಥೆಯನ್ನು ಪುನರುಚ್ಚರಿಸುವ ಸಂಯೋಜನೆಯಾಗಿದೆ. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗಿನ ಜೀವನದ ಕಥೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣನ ಮೊಮ್ಮಗ ಅನಿರುದ್ಧನು ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳಾದ ಉಷಾಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವ ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಮೂಲಕ ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠ ಕನಕದಾಸರು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೊಡುಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವಿಜಯನಗರದ ಪತನಾ ನಂತರ ಆದಿಲ್‌ಷಾಹಿ ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಧರ್ಮಿಯರ ಮಧ್ಯೆ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಘರ್ಷಗಳು ವಿರಳವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶೈವರು, ವೈಷ್ಣವರು, ಜೈನರು ಹಾಗೂ

ಮುಸ್ಲಿಮರು ಸಹಬಾಳ್ವೆಯ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ತನ್ನ ನಿಸರ್ಗ ಸೌಂದರ್ಯ, ಆರ್ಥಿಕ ಸಮೃದ್ಧಿ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಮನ್ವಯತೆಯಂತಹ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.

ಇಂತಹ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು, ಐತಿಹಾಸಿಕ ತಾಣವಾಗಿರುವ ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಮುಂದಾಗಿದೆ. ಸಂತ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರ ಅನುಭಾವ, ತತ್ವಭೋಧನೆ, ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯನ ಹಾಗೂ ಶಿಕ್ಷಣ ಪ್ರಸಾರದ ಉದ್ದೇಶ ಹೊಂದಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಕನಕ ಗುರುಪೀಠವು ಅನೇಕ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ವಿದ್ಯಾರ್ಜನೆಗೆ ಅವಕಾಶ ಕಲ್ಪಿಸಿದೆ.

ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.2006-07ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ಹಾವೇರಿಯಿಂದ ಕಾಗಿನೆಲೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನಂತಿರುವ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವು ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯ ಈ ಮಹಾದ್ವಾರವು 76 ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರವಾಸಿಗರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುತ್ತಿದೆ, ಈ ದ್ವಾರದ ಕಂಭಗಳು ಆಕರ್ಷಕ ವಿನ್ಯಾಸ ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕಮಾನಿನ ಆಕೃತಿ ಹೊಂದಿವೆ. ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂತಸ್ತುಗಳ ಗೋಪುರವನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಉತ್ತಮ ರಸ್ತೆಗಳು, ಸುಸಜ್ಜಿತ ಸಭಾಂಗಣಗಳು, ಗ್ರಂಥಾಲಯ, ಸಂಶೋಧನಾ ಕೇಂದ್ರ, ಕನಕದಾಸರ ಕಂಚಿನ ಮೂರ್ತಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಗದ್ದುಗೆ ಹಾಗೂ ಅದರ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಬೃಹತ್ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅನುಭವಿಕ ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಂದ 26 ಕಲ್ಲಿನ ಕಂಭಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಿದ್ಧಗೊಂಡ ದೇವಾಲಯ, ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿಖರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶಾಲವಾದ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೆರೆಯ ಸುತ್ತಲಿನ ದಂಡೆಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ವಿಶಾಲವಾದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸುಂದರ ಉದ್ಯಾನವನ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಉದ್ಯಾನವನ ವಿವಿಧ ಗಿಡ ಮರಗಳು, ಸುಂದರ ವಿನ್ಯಾಸದ ಸಸ್ಯಗಳಿಂದ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಸಂಗೀತ ಕಾರಂಜಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ಹಲವು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು

ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನ, ವೀರಗಲ್ಲು, ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು, ನಿಷದಿ, ಗೋಸಾಸ, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಚ್ಯವಶೇಷಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದು, ಇವುಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮ್ಯೂಸಿಯಂ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ರೂಪಿಸಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಿಕಾರವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸುಂದರ ನಗರವಾಗಿದ್ದ ಕಾಗಿನೆಲೆಯನ್ನು ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರವಾಸಿ ತಾಣವನ್ನಾಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಶ್ರಮಿಸಬೇಕಿದೆ.

ಗ್ರಂಥಮಣಿ

1. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., (ಸಂ) ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಸೂಚಿ, ಕ.ವಿ.ವಿ. ಧಾರವಾಡ, 1975.
2. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರಾವ ಎನ್., (ಸಂ) ಸೌಧ ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್, ಸಂ.18 ಆರ್ಕಿಯೋಲಾಜಿಕಲ್ ಸರ್ವೆ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಡೆಲ್ಲಿ, 1975.
3. ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಎ. ಎಂ., (ಸಂ) ಕರ್ನಾಟಕ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್, ಸಂ.4. ಕೆ.ಆರ್.ಆರ್. ಧಾರವಾಡ. 1961.
4. ಶಿವಯೋಗಿ ಕೋರಿಶೆಟ್ಟರ., ಬಾಸವೂರು-140: ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಆಧ್ಯಯನ, ಕ.ವಿ.ವಿ.ಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪ್ರಬಂಧ, 2017.
5. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಕಾ.ಶ., ಕನಕದಾಸರು, ಬೆಂಗಳೂರು, 2008.
6. ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾರತಿ, ಸಂಪುಟ-45, ವಾರ್ಷಿಕ ಪತ್ರಿಕೆ, ಧಾರವಾಡ, 2020.
7. ವಿಜಯವಾಣಿ ಕನ್ನಡ ದಿನಪತ್ರಿಕೆ ದಿ. 6, ಜನೇವರಿ 2023.